Фінансове право

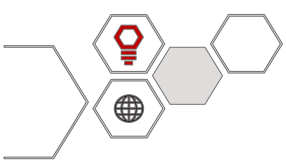
УДК 336.71:351.72:342.9

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.20444087>**Фінансові операції небанківських установ: особливості контролю та нагляду****Денисова А. В.,**

д.ю.н., професор, завідувач кафедри адміністративного права та адміністративного процесу Одеського державного університету внутрішніх справ, Україна, <https://orcid.org/0000-0001-5551-9297>

Прийнято: 15.02.2026 | Опубліковано: 28.02.2026

Анотація: Мета. Стаття присвячена дослідженню правових та організаційних механізмів контролю і нагляду за фінансовими операціями небанківських фінансових установ (НФУ) в Україні. Метою є комплексний аналіз чинного законодавства, практики регуляторної діяльності Національного банку України та виявлення прогалин у системі державного нагляду за небанківським фінансовим сектором після реформи 2020 року. Методи. У процесі дослідження використовувались загальнонаукові та спеціально-юридичні методи: діалектичний, системно-структурний, порівняльно-правовий, формально-логічний та метод правового моделювання. Порівняльний аналіз застосовувався при зіставленні вітчизняного законодавства у сфері регулювання НФУ з підходами держав – членів ЄС. Результати. Встановлено, що система контролю і нагляду за фінансовими операціями небанківських установ пройшла суттєву трансформацію у зв'язку із розширенням повноважень НБУ як мегарегулятора. Визначено основні форми та методи здійснення державного фінансового контролю, розкрито зміст комплаєнс-процедур, досліджено

механізми фінансового моніторингу та протидії легалізації доходів злочинного походження. Систематизовано класифікацію НФУ та форм контролю у вигляді таблиць. Висновки. Обґрунтовано необхідність удосконалення правового регулювання шляхом чіткого розмежування контрольних і наглядових функцій, посилення відповідальності за порушення вимог фінансового моніторингу та впровадження ризик-орієнтованого підходу до регуляторної діяльності.

Ключові слова: небанківські фінансові установи, фінансові операції, державний нагляд, фінансовий контроль, комплаєнс, адміністративно-правове регулювання, фінансовий моніторинг, регуляторні ризики.

Financial operations of non-banking institutions: peculiarities of control and supervision

Denysova A. V.,

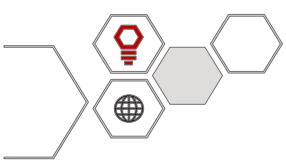
Doctor of Law, Professor,

Head of the Department of Administrative Law and Administrative Procedure,

Odesa State University of Internal Affairs, Ukraine,

<https://orcid.org/0000-0001-5551-9297>

Abstract: Purpose. The article investigates the legal and organizational mechanisms of control and supervision over financial operations of non-banking financial institutions (NFIs) in Ukraine. The aim is a comprehensive analysis of current legislation, regulatory practice of the National Bank of Ukraine, and identification of gaps in the state supervision system after the 2020 reform. Methods. The research employed general scientific and special legal methods: dialectical, system-structural, comparative-legal, formal-logical, and the method of legal modelling. Comparative analysis was used to contrast domestic legislation in the field of NFI regulation with approaches of EU member states. Results. It was established that the system of control and supervision over financial operations of non-banking institutions underwent significant transformation due to the expansion of the NBU's powers as a mega-

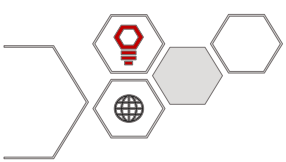
regulator. The main forms and methods of state financial control were identified, the content of compliance procedures was revealed, and mechanisms of financial monitoring and anti-money laundering were studied. The classification of NFIs and forms of control are systematized in tables. Conclusions. The necessity of improving legal regulation was substantiated through clear delineation of control and supervisory functions, strengthening liability for financial monitoring violations, and implementing a risk-based approach to regulatory activities.

Keywords: non-banking financial institutions, financial operations, state supervision, financial control, compliance, administrative-legal regulation, financial monitoring, regulatory risks.

Постановка проблеми. Розвиток фінансової системи України в умовах ринкової економіки зумовлює необхідність формування ефективних механізмів контролю та нагляду за діяльністю небанківських фінансових установ. Небанківський фінансовий сектор, що охоплює страхові компанії, кредитні спілки, ломбарди, лізингові компанії, фінансові компанії та інших суб'єктів надання фінансових послуг, відіграє важливу роль у забезпеченні доступності фінансових послуг для населення та суб'єктів господарювання.

Водночас специфіка діяльності небанківських установ, пов'язана із залученням коштів від фізичних та юридичних осіб, здійсненням розрахункових операцій, наданням кредитів та страхуванням ризиків, обумовлює підвищені вимоги до системи державного нагляду. Особливої актуальності зазначена проблематика набуває у зв'язку із реформою регуляторного середовища 2020 року – передачею функцій нагляду від Нацкомфінпослуг до НБУ та НКЦПФР.

Проблема ефективності контролю та нагляду за небанківськими фінансовими установами нерозривно пов'язана з необхідністю запобігання легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. Україна зобов'язана виконувати вимоги міжнародних стандартів FATF, що також зумовлює

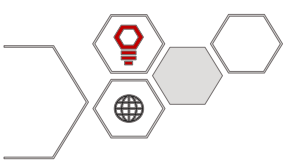
актуальність дослідження механізмів фінансового моніторингу небанківського сектору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання правового регулювання діяльності небанківських фінансових установ та здійснення нагляду за ними досліджувалися у працях вітчизняних науковців. Значний внесок у розробку теоретико-правових основ фінансового контролю зробила Л. К. Воронова, яка у своїй фундаментальній праці розкрила зміст, методи і форми фінансового контролю в Україні [1]. Системний аналіз фінансово-правових інститутів здійснила О. П. Орлюк [2]. Питання правових основ фінансового контролю детально висвітлила Л. А. Савченко [3].

Проблематику адміністративно-правового регулювання фінансових послуг досліджували В. К. Колпаков та О. В. Кузьменко [4]. Теоретичні засади адміністративного контролю та нагляду обґрунтував В. Б. Авер'янов у фундаментальному академічному курсі адміністративного права [5]. Питання розмежування контролю і нагляду у державному управлінні детально проаналізував В. М. Гаращук [6].

О. А. Музика-Стефанчук дослідила теоретичні та практичні аспекти фінансового права, зокрема правове регулювання фінансових послуг [7]. Правові основи банківського нагляду та його взаємозв'язок із регулюванням небанківського сектору розглянула Т. А. Латковська [8]. Окремі аспекти відповідальності за порушення у сфері фінансових послуг проаналізував Ю. П. Битяк [9].

Разом із тим, незважаючи на наявний масив наукових праць, питання особливостей контролю та нагляду за фінансовими операціями небанківських установ в умовах функціонування НБУ як мегарегулятора залишаються недостатньо дослідженими [10; 11]. Зокрема, потребують аналізу питання комплаєнс-контролю, ризик-орієнтованого нагляду та взаємодії регуляторів [12; 13].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми.

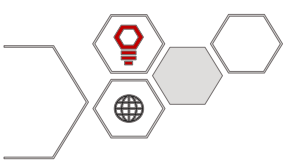
Незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених регулюванню небанківського фінансового сектору, низка питань залишається недослідженою. По-перше, бракує комплексного дослідження механізмів контролю та нагляду за небанківськими установами в умовах функціонування НБУ як мегарегулятора, з урахуванням усіх аспектів реформи 2020 року.

По-друге, потребує окремого дослідження питання правової природи та співвідношення адміністративного і фінансового контролю у сфері небанківських фінансових послуг. Недостатньо вивченими залишаються питання відповідальності за порушення вимог фінансового моніторингу небанківськими установами як суб'єктами первинного фінансового моніторингу.

По-третє, в науковій літературі відсутній системний аналіз практики застосування регуляторних заходів впливу до небанківських фінансових установ за результатами перевірок НБУ, що унеможлиблює виявлення типових порушень та розробку рекомендацій щодо їх усунення.

Формулювання цілей статті. Мета статті – комплексне дослідження правових основ і практики здійснення контролю та нагляду за фінансовими операціями небанківських установ в Україні, виявлення проблемних аспектів чинного регулювання та розробка науково обґрунтованих пропозицій щодо його вдосконалення. Для досягнення мети поставлено такі завдання: дослідити систему небанківських фінансових установ та органів нагляду; визначити форми та методи фінансового контролю; охарактеризувати механізми фінансового моніторингу; виявити прогалини в чинному законодавстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Небанківські фінансові установи є важливим елементом фінансової системи України. Відповідно до Закону України «Про фінансові послуги та фінансові компанії» № 79-IX від

12.09.2019 небанківська фінансова установа – це юридична особа, яка відповідно до закону надає одну або кілька фінансових послуг та внесена до відповідного реєстру [11].

Класифікацію небанківських фінансових установ та органів їх регулювання відображено в Таблиці 1. Ця класифікація дозволяє простежити розмежування регуляторних повноважень між НБУ та НКЦПФР після реформи 2020 року.

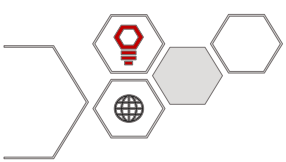
Таблиця 1

Класифікація небанківських фінансових установ та регуляторів

Тип НФУ	Основна діяльність	Регулятор з 2020 р.
Страхові компанії	Страхування ризиків, виплата відшкодувань	НБУ
Кредитні спілки	Надання кредитів членам спілки	НБУ
Ломбарди	Фінансові послуги під заставу майна	НБУ
Фінансові компанії	Факторинг, лізинг, фінансовий лізинг	НБУ
Недержавні пенсійні фонди	Накопичення пенсійних заощаджень	НКЦПФР
Інститути спільного інвестування	Управління активами інвесторів	НКЦПФР

Джерело: складено автором на основі Закону України «Про фінансові послуги та фінансові компанії» № 79-IX від 12.09.2019

Концентрація регуляторних повноважень у Національному банку України відповідає загальносвітовій тенденції до створення мегарегуляторів фінансового ринку та має ряд переваг: забезпечення узгодженості регуляторних підходів, уникнення регуляторного арбітражу, підвищення ефективності використання регуляторних ресурсів [2]. Водночас такий підхід потребує чіткого розмежування функцій нагляду за банківською та небанківською діяльністю всередині регулятора.

Система форм і методів здійснення державного контролю та нагляду у сфері небанківських фінансових установ є комплексною і охоплює кілька ключових напрямів, що відображені в Таблиці 2.

Таблиця 2

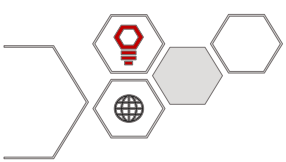
Форми державного контролю та нагляду за небанківськими фінансовими
установами

Форма контролю	Суб'єкт	Зміст
Пруденційний нагляд	НБУ	Моніторинг нормативів платоспроможності, ліквідності, якості активів
Поведінковий нагляд	НБУ	Захист прав споживачів, добросовісна ділова практика
Фінансовий моніторинг	ДСФМУ, НБУ	Контроль підозрілих операцій, ідентифікація клієнтів (AML/CFT)
Ліцензійний контроль	НБУ	Перевірка відповідності умовам ліцензії, підстави для відкликання
Інспекційні перевірки	НБУ	Планові та позапланові перевірки за ризик-орієнтованим підходом

Джерело: складено автором на основі Постанови НБУ № 128 від 28.09.2020 та чинного законодавства

Пруденційний нагляд передбачає встановлення та моніторинг дотримання нормативів платоспроможності, ліквідності, обмежень на концентрацію ризиків та вимог щодо якості активів. Поведінковий нагляд спрямований на захист прав споживачів фінансових послуг та забезпечення добросовісного ведення бізнесу [4].

Особливе місце в системі нагляду займає фінансовий моніторинг. Відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» № 361-IX від 06.12.2019 небанківські фінансові установи є суб'єктами первинного фінансового моніторингу [12]. Вони зобов'язані вживати заходів з ідентифікації та верифікації клієнтів, виявляти підозрілі операції та повідомляти про них до ДСФМУ.

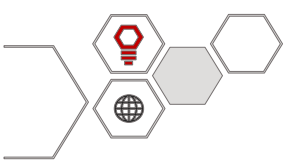
Комплаєнс-система небанківських фінансових установ охоплює: оцінку регуляторних ризиків, розробку внутрішніх правил, навчання персоналу, внутрішній аудит, систему управління конфліктами інтересів та механізми захисту осіб, що повідомляють про порушення. Ризик-орієнтований підхід до нагляду, що впроваджується НБУ, дозволяє концентрувати регуляторні ресурси на установах з підвищеним профілем ризику [6; 13].

Аналіз практики застосування заходів регуляторного впливу свідчить про те, що основними порушеннями є: недотримання вимог ідентифікації клієнтів, порушення порядку фінансового моніторингу, недостатність капіталу, порушення нормативів ліквідності, ненадання звітності. Заходи впливу включають письмове застереження, вимогу усунення порушень, штрафні санкції та відкликання ліцензії [14].

Висновки. Проведене дослідження дозволяє зробити такі висновки. По-перше, система контролю та нагляду за фінансовими операціями небанківських установ зазнала суттєвої трансформації: концентрація регуляторних повноважень у НБУ відповідає міжнародній практиці мегарегулювання та забезпечує більш узгоджений підхід до фінансового сектору.

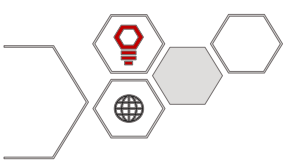
По-друге, незважаючи на реформу, у чинному законодавстві зберігаються прогалини: потребують врегулювання питання розмежування функцій пруденційного та поведінкового нагляду, вдосконалення механізмів забезпечення дотримання вимог фінансового моніторингу небанківськими установами.

По-третє, впровадження ризик-орієнтованого підходу є перспективним напрямом підвищення ефективності регуляторної діяльності. Важливим є також розвиток регуляторного співробітництва між НБУ та НКЦПФР. Перспективами подальших досліджень є вивчення досвіду ЄС у сфері нагляду за НФУ в контексті імплементації директив, а також дослідження правових проблем нагляду за фінтех-компаніями.

Список використаних джерел

1. Воронова Л. К. Фінансове право України: підручник. Київ: Прецедент; Моя книга, 2006. 448 с.
2. Орлюк О. П. Фінансове право. Академічний курс: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2010. 808 с.
3. Савченко Л. А. Правові основи фінансового контролю: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 504 с.
4. Колпаков В. К., Кузьменко О. В. Адміністративне право України: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 544 с.
5. Авер'янов В. Б. Адміністративне право України. Академічний курс: підруч. у 2 томах. Том 1. Загальна частина. Київ: Юридична думка, 2004. 584 с.
6. Гаращук В. М. Контроль та нагляд у державному управлінні: монографія. Харків: Фоліо, 2002. 176 с.
7. Музика-Стефанчук О. А. Фінансове право: навч. посіб. 3-тє вид., доп. і перероб. Київ: Атіка, 2007. 264 с.
8. Латковська Т. А. Фінансово-правове регулювання організації та функціонування банківської системи в Україні та зарубіжних країнах: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Одеса, 2008. 36 с.
9. Битяк Ю. П. (кер. авт. кол.), Гаращук В. М., Зуй В. В. та ін. Адміністративне право: підручник. Харків: Право, 2010. 624 с.
10. Дмитрик О. О. Зміст та класифікація фінансових правовідносин. Харків: Легас, 2004. 160 с.
11. Про фінансові послуги та фінансові компанії: Закон України від 12.09.2019 № 79-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/79-20> (дата звернення: 10.01.2025).
12. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 06.12.2019 № 361-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20> (дата звернення: 10.01.2025).

13. Положення про здійснення Національним банком України нагляду за небанківськими фінансовими установами: Постанова Правління НБУ від 28.09.2020 № 128. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0128500-20> (дата звернення: 15.01.2025).

14. Пришва Н. Ю. Публічні доходи: поняття та особливості правового регулювання: монографія. Київ: КНТ, 2008. 200 с.

15. Коломоєць Т. О. Адміністративне право України. Академічний курс: підруч. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 576 с.